

1. *Coreopsis tinctoria* NUTT. – krásnoočko barevné Tab. 56/2

Coreopsis tinctoria NUTTALL J. Acad. Natur. Sci. Philadelphia 10:114, 1821. – Syn.: *Calliopsis tinctoria* (NUTT.) DC. Prodr. 5:568, 1836.

Jednoleté byliny, 30–100 cm vys. Lodyhy lysé. Listy vstřícné, přizemní a dol. lodyžní řapíkaté, 5–15 cm dl., v obrysu až 5 cm šir., 1–2× peřenosečné v kopinaté nebo čárkovité úkrojky 7–20 mm dl., 1–5 mm šir., hor. listy přisedlé, někdy střídavé, většinou dlanitě členěné se 3 i více úkrojky. Úbory četné, 2–4 cm v průměru, dl. stopkaté, uspořádané v rozvolněné latě; zákrov miskovitý, vnější zákrovní listeny odstálé, úzké a hustě stěsnané, vnitřní vejčité, tupé. Okrajové jazykovité květy 1–2 cm dl., s ligulou na vrcholu hluboce 3zubou, sytě žlutou, na bázi tmavohnědou nebo purpurovou; květy terče většinou tmavě červené. Nažky 1,5–2,5 mm dl., nekřídlaté, zakřivené, drsně bradavčité, černé. VII–VIII(–IX). Tf.

$2n = 24$ (extra fines)

Pěstují se kultivary vyšlechtěné z původního severoamerického druhu, častěji nízké, 20–30 cm vys., husté, někdy s úbory až 4 cm v průměru, v barvách žluté, červenohnědé, žlutohnědé i červenohnědožlutě skvrnitě. Zplaňuje velmi zřídka a přechodně (např. u České Lípy).

2. *Coreopsis verticillata* L. – krásnoočko přeslenité Tab. 56/3

Coreopsis verticillata LINNAEUS Sp. Pl. 907, 1753. – Syn.: *Coreopsis tenuifolia* EHRH. Beitr. Naturk. 7:168, 1792.

Vytrvalé byliny, 40–70 cm vys., značně odnožující. Lodyhy hustě větvené, tenké, lysé. Listy

vstřícné, přisedlé, hluboce dlanitosečné, úkrojky čárkovité až niťovité, až 2 cm dl. a 0,3–1,5 mm šir. Úbory četné, 3–5 cm v průměru, uspořádané v rozvolněné latě, zákrovní listeny čárkovité. Okrajové jazykovité květy s ligulou podlouhle eliptickou, na vrcholu jemně zoubkovanou, ostře žlutou, květy terče žluté až tmavě purpurové. Nažky s úzkým žlutavým křídlem, válcovité, zploštělé, černavé. VII–VIII. Hkf.

$2n = 24$ (extra fines)

Původem ze Severní Ameriky, pěstuje se poměrně hojně pro svou nenáročnost a dlouhou dobu kvetení. Přechodné zplnění není vyloučeno.

Poznámka: Jako letnička se též pěstuje severoamerický druh *Coreopsis basalis* (OTTO et A. DIETR.) S. F. BLAKE, asi 50 cm vys., lodyha jemně chlupatá, s listy zpeřenými, úbory až 8 cm v průměru, liguly okrajových jazykovitých květů sytě žluté s hnědým pruhem při bázi, květy terče hnědožluté až purpurové. Především k řezu se občas pěstuje severoamerická trvalka *Coreopsis grandiflora* HOGG. Jsou to 70–90 cm vys. byliny s přizemními listy celistvými, často kopistovitými a s lodyžními listy peřenosečnými; úbory až 9 cm v průměru jsou na dlouhých hladkých stopkách; liguly jazykovitých květů široké, na vrcholu vykrojené, zlatožluté. Zplnění u výše uvedených druhů nebylo zaznamenáno.

V roce 1962 byl na Kunětické hoře u Pardubic nalezen druh krásnoočko kopinaté, *Coreopsis lanceolata* L. (PONERT 1965). Na stanovišti přežíval několik let, převážně nekvetoucí. Je to vytrvalá bylina až 60 cm vys., s dol. listy vstřícnými, dl. řapíkatými, kopinatými a celokrajnými, hor. lodyžní listy jsou často peřenosečné. Úbory většinou jednotlivé, 3–4 cm v průměru, dl. stopkaté, liguly jazykovitých květů klínovité, nestejně dlouhé, zlatožluté, květy terče tmavě žluté. Tento původem severoamerický druh se někdy pěstuje v zahradách jako okrasná trvalka.

53. *Dahlia* CAV. – jiřinka *)

Dahlia CAVANILLES Icon. 1:56, 1791. – Syn.: *Georgina* WILLD. Sp. Pl. 3:2124, 1803.

Lit.: FOERSTER K. et SCHNEIDER C. (1927): Das Dahlienbuch. Berlin. – VANĚK V. et al. (1966): Jiřinky. Praha. – SORENSEN P. D. (1969): Revision of the genus *Dahlia* (Compositae, Heliantheae–Coreopsidinae). Rhodora 71:309–416.

Vytrvalé byliny, často vysoké a statné, lysé. Kořenové hlízy s bohatými zásobami inulinu. Lodyhy přímé, bohatě větvené. Listy vstřícné, řapíkaté i přisedlé, 1–3× lichozpeřené nebo peřenosečné, horní někdy jednoduché, pilovité až zubaté. Úbory dl. stopkaté, většinou jednotlivé, často mírně nicí, až 20(–25) cm v průměru; zákrov dvouřadý, vnější zákrovní listeny malé, volné, bylinné, se zúženou bázi, nazpět ohrnuté, zelené, vnitřní listeny méně četné, velké, na bázi srostlé, blanité; lůžko úboru ploché, plevkaté. Okrajové jazykovité květy samičí nebo jalové, květy terče oboupohlavné, s trubkovitou korunou (u kultivarů s plnými úbory všechny květy jazykovité, jejich počet, tvar a barva různé). Nažky válcovité nebo obvejcovité, smáčklé, bez chmýru nebo na vrcholu s 2 nezřetelnými zoubky. – Asi 12–15 druhů v Mexiku a Střední Americe. – Entomogam. Alogam. Autogam. Anemochor.

- 1a Lodyhy na bázi dřevnatější, neojíněné; vřetenou listu křídlaté **1. *D. pinnata***
b Lodyhy na bázi nedřevnatější, modře ojíněné; vřetenou listu nekřídlaté
..... ***D. coccinea*** (Poznámka na str. 348)

*) Zpracovala R. Bělohávková

1. *Dahlia pinnata* CAV. – jiřinka zahradní
Tab. 56/1

Dahlia pinnata CAVANILLES Icon. 1:57, 1791. – Syn.: *Georgina variabilis* WILLD. Hort. Berol. 1:93, 1806. – *Dahlia variabilis* (WILLD.) DESF. Cat. Pl. Hort. Paris, ed. 3, 182, 1829.

Byliny (80–)100–200 cm vys. Kořenové hlízy podlouhlé, obvykle silně dužnaté, tvar často charakteristický pro jednotlivé kultivary. Lodyha dutá, na bázi dřevnatějící. Listy řapíkaté, tuhé, čepel v obrysu ± vejčitá, 1–2× peřenosečná, 9–20 (–25) cm dl., 5–15 (–20) cm šir., úkrojky vejčité až kopinaté, na okraji vroubkované až zubaté, na líci sytě zelené, na rubu šedozelené, řapík 3–12 cm dl. Úbor u planých rostlin jen 5–8 cm v průměru, zákrov miskovitý, vnější zákrovní listeny vejčité až obvejčité, až 8 mm šir., vnitřní zákrovní listeny vejčité, až 22 mm šir. Okrajové jazykovité květy samičí, v počtu 8, s ligulou vejčitou, bílou, růžovou nebo červenou; květy terče trubkovité, žluté. Nažky 8–13 mm dl., 3–4 mm šir., na vrcholu uťaté, někdy s 2 drobnými zuby, hnědavé až černalé. (VII–)VIII–X. Gf.

$2n = 32, 64$ (extra fines)

Jiřinky byly objeveny v Mexiku v 80. letech 18. stol. a od začátku 19. stol. intenzivně šlechtěny ve Francii a v Německu. O sto let později byla do Francie introdukována *D. juarezii* VAN DEN BERG, která se stala základem velmi rozšířené skupiny „kaktusovek“ (mají plné úbory s úzkými, špičatými, ven svinutými ligulami). Uvedené druhy spolu s *D. coccinea* tvořily výchozí genetický materiál všech zahradních kultivarů a jsou pravděpodobně samy přírodními mezidruhovými hybridy. Ve starých indiánských kulturách se pěstovaly jako okrasné, léčivé a jedlé rost-

liny. V Čechách se začaly jiřinky pěstovat kolem r. 1830, největší rozmach šlechtění u nás byl ve 30. letech 20. stol. Světový sortiment zahrnuje mnoho tisíc kultivarů – s jednoduchými, poloplňnými i plnými úbory, od 25 do 200 cm výšky. Liguly jazykovitých květů jsou značně variabilní, rovné, zvlněné, dovnitř stočené, široké nebo úzké a zašpičatělé, někdy i na vrcholu zubaté. Podle tvaru ligul a tím i úborů se jiřinky dělí do 10 skupin (viz VANĚK et al. 1966). Barevně jsou velmi rozmanité, jedno- i vícebarevné (žíhané), bílé, nejružnější odstíny žluté, růžové, oranžové, červené až hnědočervené, fialové. Nízké kultivary se pěstují jako letničky, vyšší jako trvalky; protože nesnášejí naše zimy, je třeba jejich kořenové hlízy uskladnit do jara na vhodném místě. Jiřinky se rozmnožují semenem (hlavně letničky), dělením hlíz nebo řízkováním mladých výhonků. Zplaňují výjimečně a přechodně (např. na skládce v obcích Velký Osek a Tatenice).

Význam: Oblíbené trvalky a letničky vysazované především v zahradách do záhonů, vysoké kultivary jsou vhodné k řezu. Nízké kultivary se užívají hlavně v kobercové výsadbě v parcích, dobře rostou i v nádobách na veřejných prostranstvích.

Poznámka: Jiřinka šarlatová, *Dahlia coccinea* CAV. (Icon. 3:33, 1795), je též mateřským druhem mnoha kultivarů. Jsou to vytrvalé byliny do 100 cm vys., s kořenovými hlízami a modře ojněnými, dutými, na bázi nedřevnatějícími lodyhami. Řapíkaté listy jsou jednoduché nebo až 2–3× zpeřené, s listky vejčitými, zašpičatělými, ostře pilovitými; vřetenolistu je nekřídlaté nebo sotva zřetelně křídlaté. Jazykových květů 8, jalové nebo samičí, ostře červené, oranžové nebo žluté, květy terče žluté. Nažky jsou šedé až černé, na vrcholu s 2 nepatrnými zuby. $2n = 32, 64$ (extra fines). Je velmi podobná druhu *D. pinnata*, do kterého je některými autory řazena.

54. *Silphium* L. – mužák *)

Silphium LINNAEUS Sp. Pl. 919, 1753.

Lit.: JIRASEK V. (1939): Kompasové rostliny. Naší Přir. 3:267. – VACEK V. et ŘEPKA R. (1991): Stručné výsledky pokusu s mužákem prorostlým (*Silphium perfoliatum* L.). Genetické zdroje rostlin, Nitra, 1:5–13. – PELIKAN J. et HOFBAUER J. (1998): Možnosti pěstování a využití mužáku prorostlého (*Silphium perfoliatum* L.). Farmář 4/10:20–21.

Vytrvalé vysoké byliny prostoupené pryskyřičnými kanálky. Listy vstřícné, v přeslenech nebo střídavé, jednoduché. Květenství řídký chocholík nebo lata. Úbory velké, zákrov polokulovitý až zvonkovitý, víceřadý, se zákrovními listeny střechovitě uspořádanými; lůžko úboru zploštělé, plevkaté. Okrajové jazykovité květy samičí, fertlní, ve 2–3 řadách, se žlutou ligulou; květy terče trubkovité, morfologicky oboupohlavné, funkčně pouze samčí, s korunou 5cípou, žlutou. Nažky dorzálně výrazně zploštělé, na obvodu s křídlatým lemlem, na vrcholu nažky vykrojeným; chmýr chybí nebo je vytvořen jako 2 osiny splývající s lemlem nažky. – 23 druhů ve v. a s. části Severní Ameriky. – Entomogam. Anemochor.

*) Zpracoval V. Zelený

Tab. 56: 1 *Dahlia pinnata*. – 2 *Coreopsis tinctoria*, 2a – dolní list. – 3 *C. verticillata*. – 4 *Silphium perfoliatum*. – 5 *Guizotia abyssinica*, 5a – nažka.

[TAB. 56] 349